

УДК 351.84:364.044

Л. П. Лутицька

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ
МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ
ТА МЕТОДИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Аналізуються система соціального захисту та основні методи вдосконалення соціального захисту малозабезпечених верств населення.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист, соціальна допомога, малозабезпечені верстви населення, адресна соціальна допомога.

Анализируются система социальной защиты и основные методы совершенствования социальной защиты малообеспеченных слоев населения.

Ключевые слова: социальная политика, социальная защита, социальная помощь, малообеспеченные слои населения, адресная социальная помощь.

The social protection system and the main methods to improve the social protection of the poor are under consideration.

Key words: social policy, social protection, social assistance, poor, targeted social assistance.

Обрана тема набуває актуальності, зважаючи на виняткове політичне значення соціального захисту на сучасному етапі в Україні, яке полягає в його особливій ролі для збереження стабільності та соціальної рівноваги в суспільстві. Ефективна система соціального захисту – це засіб досягнення міжнародних стандартів рівня життя та соціальної справедливості й злагоди.

Стаття 1 Конституції України наголошує на тому, що Україна є демократичною, правовою і соціальною державою [3]. Проблеми гарантування та реалізації цих положень є одним з найбільш актуальних стратегічних завдань нашої держави на сучасному етапі.

Одна з основних складових, що обумовлюють зміст категорії «соціальна держава», – це соціальний захист [1]. Протягом життя кожна людини знаходиться перед небезпекою настання обставин, які можуть вплинути на стан її здоров'я, призвести до втрати пра-

цездатності та позбавити заробітку – основного джерела засобів до існування. До таких обставин відносять хворобу, старість, інвалідність. Як наслідок в окремих категорій громадян не вистачає коштів для того, щоб забезпечити себе та свою сім'ю життєво необхідними благами. У більшості випадків подолати ці обставини самотійно особа не може, оскільки вони визначаються об'єктивними соціально-економічними умовами, тісно пов'язані з трудовою діяльністю і майже не залежать від волі особи. Проте ці обставини впливають на соціальну стабільність суспільства, і тому держава бере на себе певну відповідальність за їх настання й створює систему соціального захисту, здійснює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення нормальних соціальних умов у країні та об'єднаних у рамках соціальної політики держави, яка покликана забезпечити всі потреби людини.

Конституція України (ст. 46) встановила право громадян на соціальний захист [3] як об'єкт державного управління, який є системою економічних, правових та організаційних заходів держави щодо забезпечення соціальних прав і гарантій людини й громадянина.

Соціальне забезпечення, що є важливою складовою соціального захисту, – це державна система захисту населення від соціальних ризиків.

Основні напрями діяльності держави у сфері соціального забезпечення є такими:

- реформа системи соціального страхування;
- реформа пенсійного забезпечення;
- реформа системи соціальної допомоги;
- удосконалення системи соціального захисту інвалідів, ветеранів війни та праці;
- соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок техногенних та екологічних катастроф;
- удосконалення системи охорони здоров'я.

Якщо джерелом фінансування системи соціального забезпечення є державний бюджет, то система соціального захисту, крім державного бюджету, може фінансуватися з місцевих бюджетів.

Система соціального захисту містить три складові:

- соціальна допомога – підвищення рівня споживання незаможних сімей шляхом зниження рівня споживання більш заможних сімей через надання першим адресних допомог;
- соціальне страхування – захист громадян від настання соці-

альних ризиків, зокрема втрати працездатності та самої роботи, шляхом участі в програмах соціального страхування, в яких страхові виплати тісно пов'язані зі страховими внесками;

– соціальна справедливість – матеріальна або фінансова компенсація особам, які постраждали від непередбачуваних подій (природних і техногенних катастроф).

Соціальний захист – це діяльність держави, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя при задоволенні потреб особи в належному матеріальному забезпеченні із спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадку, коли особа або сім'я є малозабезпеченою.

Малозабезпечена сім'я – це сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. Право сім'ї на цю допомогу залежить не лише від доходів, але і від її майнового стану, зайнятості працездатних членів сім'ї та інших факторів [7].

У сільській місцевості заяви разом із необхідними документами для призначення соціальної допомоги приймають виконавчі органи сільських і селищних рад, які здійснюють їх передачу до відповідних органів праці та соціального захисту населення. Зазначені виконавчі органи можуть визначати уповноважену особу для прийняття документів.

Прожитковий мінімум для сім'ї – визначена для кожної сім'ї, залежно від її складу, сума прожиткових мінімумів, розрахованих та затверджених відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення [6].

Допомога малозабезпеченим сім'ям, які постійно проживають на території України, мають середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї, призначається їй виплачується в грошовій формі [4].

Призначення і виплата соціальної допомоги здійснюється управліннями праці та соціального захисту населення за місцем реєстрації уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї.

Розмір допомоги – це різниця між рівнем забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї (встановлюється щорічно законом про державний бюджет) та її середньомісячним сукупним доходом, але не може бути більшим ніж 75 % від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї [4].

Призначення і виплати допомоги малозабезпеченим сім'ям здійснюються згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 250 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» та Законом України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». Цей Закон спрямований на реалізацію конституційних гарантій права громадян на соціальний захист – забезпечення рівня життя, не нижчого від прожиткового мінімуму, шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям [4].

Гарантований державою рівень соціального захисту повинна забезпечити система адресної підтримки соціально незахищених верств населення. Вона реалізується через упорядкування на законодавчому рівні пільг, що надаються різним категоріям населення, регулювання гарантованого державою мінімального сукупного доходу. Поступово розмір цього доходу повинен наближатися до величини прожиткового мінімуму. Поглибленню державної підтримки малозахищених верств населення повинне сприяти: вдосконалення механізмів надання субсидій; запровадження систем загальнообов'язкового державного соціального страхування; подальший розвиток мережі установ із надання соціальної допомоги [5].

Варто наголосити, що перевага адресності полягає в більш ефективному використанні коштів для допомоги нужденним. В адресній програмі більша частина коштів витрачається на бідних. Отже, адресуючи соціальний захист, можна збільшити здатність системи забезпечити допомогою саме тих, хто її потребує, і, з іншого боку, унеможливити доступ до коштів соціальної допомоги тих, для кого вона не призначена [8].

Наступний важіль ефективного соціального захисту на сучасному етапі – це зміцнення позицій середнього класу. Цей аспект розглядається як важливий інструмент ринкових перетворень, розгортання приватної ініціативи та підприємницької активності населення. Саме середній клас – запорука стабільності будь-якого суспільства. Відсутність в Україні достатньо сформованого середнього класу не дає змоги досягти узгодженості соціально-економічних інтересів різних груп населення, створює проблему зростання соціального розшарування між малозабезпеченими і заможними верствами населення. Необґрунтовано великий розрив у розподілі доходів та майна створює загрозу соціальних потрясінь [9].

На основі вищезазначеного доцільно пропонувати такі шляхи вдосконалення системи соціального захисту в Україні:

- збільшити значення місцевих органів влади в розв'язанні проблем соціального захисту через формування ефективної структури управління, забезпечення необхідних фінансових ресурсів, розширення переліку соціальних послуг, які надаються на місцях, підвищення кваліфікації соціальних працівників;

- максимально децентралізувати надання соціальних послуг населенню на регіональному рівні; інтенсивно розвивати мережу служб, таких як територіальні центри з організації соціально-побутового обслуговування інвалідів та одиноких непрацездатних громадян похилого віку вдома; розширити мережу центрів і відділень соціально-побутової та медико-соціальної реабілітації;

- підвищити роль недержавних громадських організацій у формуванні системи соціального захисту населення в Україні; створити мережу державних консультаційних служб із залученням громадських організацій з метою широкого інформування громадян про їхні права й обов'язки у сфері надання державної соціальної допомоги;

- посилити адресний характер соціального захисту незахищених верств населення шляхом удосконалення методологічних підходів до визначення показників бідності, встановлення єдиних критеріїв оцінки майнового стану сім'ї для визначення права на призначення певного виду соціальної допомоги, спрощення процедур надання соціальної допомоги;

- удосконалити нормативно-правову базу соціального захисту в частині запровадження єдиного соціального внеску, розробки нормативно-правових основ благодійності;

- передбачити певні податкові пільги при запровадженні в життя соціальних проектів та програм;

- зміцнити активну складову соціального захисту шляхом продуктивної, спрямованої політики зайнятості [2].

Особливе значення мають такі заходи, як посилення мотивації до легальної зайнятості, сприяння зайнятості населення шляхом збереження існуючих та створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, впровадження заходів щодо детінізації відносин у сфері зайнятості населення.

Підсумком зазначеного буде підвищення ефективності соціального захисту, який має перспективу подальшого розвитку питань,

від вирішення яких залежить побудова соціальної державності в Україні. Зміни в суспільстві змушують вести пошуки нових форм і методів роботи в соціальній сфері, реформувати організаційну структуру системи державного управління з метою вжиття дієвих заходів, спрямованих на ефективне забезпечення та реалізацію права на соціальний захист.

Бібліографічні посилання

1. **Грибіденко І. Ф.** Соціальний захист населення / І. Ф. Грибіденко // Україна. – 2009. – № 12. – 184 с.
2. **Дерега В. В.** Шляхи вдосконалення системи соціального захисту в Україні: політологічний аналіз [Електронний ресурс] / В. В. Дерега, М. О. Багмет. – Режим доступу: <http://go.mail.ru/search?q>.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – К., 1996. – 36 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» від 24.02.2003 р. № 250.
5. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20–21. – С. 426–443.
6. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
7. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 35. – Ст. 290.
8. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 22.03.2001 р. № 2334-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 20. – Ст. 102.
9. Центр соціально-економічних досліджень: пілотний проект соціальної допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.case-ukraine.com.ua/>.

Надійшла до редколегії 18.03.2013 р.